

ПРАКТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ТА МАГІСТРІВ

У статті висвітлено проблемне питання уніфікації та стандартизації практичної підготовки майбутніх фахівців в умовах ВНЗ з урахуванням потреб сучасного виробництва. У ході реформування вищої освіти був здійснений перехід до принципово іншої системи підготовки бакалаврів та магістрів. Зміст практичної підготовки бакалаврів, магістрів не дуже чітко визначений у методичних матеріалах, про що свідчить аналіз різних видів практик як складової практичної підготовки в інститутах, університетах, коледжах.

Ключові слова: *практична підготовка, майбутній фахівець, принципи практичної підготовки, функції практичної підготовки, стандарти практичної підготовки.*

Відсутність єдиної наскрізної класифікації та стандартизації практичної підготовки майбутніх фахівців впливає на обґрунтування критеріїв, показників, діагностики практико-орієнтованих результатів їхньої підготовки за програмами практик різних спеціальностей.

У науковій літературі висвітлено окремі теоретичні й практичні аспекти питання підготовки майбутніх фахівців (Т. Атрощенко, К. Богатирьов, М. Богачевська-Хом'як, Н. Бойцун, І. Гушлевська, Б. Дашиєва, І. Іванюк, О. Кошолуп, С. Крисенко, П. Лузана, І. Ляшенко, В. Манько, Є. Пасов, Л. Пуховська, М. Тоб та ін.); актуалізовано проблему стандартів у вищій освіті (В. Андрущенко, В. Байденко, В. Беспалько, І. Бех, І. Зязюн, В. Лутай, Н. Ничкало, В. Петренко, Н. Фоменко); розглянуто сутність, завдання професійної підготовки майбутніх фахівців (В. Андрущенко, В. Бондар, С. Вершловський, В. Воронцова, В. Горова, В. Горшков, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Олійник, В. Семиченко, С. Сисоєва, О. Смирнова, А. Субетто, Ю. Татур, Г. Щедровицький, В. Ямпольський), особистісний розвиток і самореалізація студентів (О. Галус).

Мета статті – розглянути практичну підготовку майбутніх фахівців у ВНЗ з позиції різних видів практик та їх класифікацій, принципів, функцій, факторів, які стримують ефективність і результативність практик за освітньо-кваліфікаційними рівнями “бакалавр”, “магістр”.

До 1917 р. в Україні навчалось понад 35 тис. студентів у 27 вищих навчальних закладах. Провідними університетами, інститутами були: Київський політехнічний інститут (1898 р.), Харківський технологічний інститут (1885 р.), Катеринославське вище гірниче училище (1899 р.), Харківський університет (1805 р.), Київський університет (1834 р.), Новоросійський університет (1865 р.) та ін.

Станом на 1980-ті рр. в УРСР налічувалось 146 ВНЗ, а головними центрами вищої освіти в Україні були Київ, Харків, Одеса, Львів.

За радянських часів значно зросла підготовка майбутніх фахівців у ВНЗ України. Підготовка кадрів мала відмінності (від підготовки на Заході), про що свідчили 76 напрямів підготовки майбутніх фахівців та 584 спеціальностей, які безпосередньо були пов'язані із суспільним виробництвом. На Заході в той самий період кількість напрямів та спеціальностей була в 2–2,5 разу менше від потреби існуючої зарубіжної економіки. Дослідник Б.І. Корольов звертає увагу на те, що в 1997 р. постановою уряду кількість напрямів була зменшена до 69, а спеціальностей до – 544 за освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший спеціаліст – 270, спеціаліст, бакалавр – 277. У 2006 р. Міністерство освіти і науки України завершило розробку нового переліку спеціальностей і кваліфікацій, у ньому їх залишилося 140.

З 1992 р. в Україні відроджено ступеневу підготовку: бакалавр, магістр. Нині у вищих навчальних закладах України здійснюють, наприклад, підготовку студентів магістратури за основними 18 напрямками: освіта; гуманітарні науки та мистецтво; соціальні науки, бізнес і право тощо. Існує окремих напрям підготовки “Специфічні категорії”, який включає 26 спеціальностей, наприклад, “Педагогіка вищої школи”, “Бізнес-адміністрування” тощо [7].

Під час реформування вищої освіти було здійснено перехід до ступеневої підготовки кадрів. Для нас це означає, що цілі, завдання практичної підготовки фахівців за ступеневою системою підготовки повинні бути чітко визначені, прописані різні види практик та їх обґрунтування, взаємозв'язок, професійно орієнтована узгодженість між собою, що відповідає вимогам виробництва [2].

До практичної підготовки майбутніх фахівців входять: лабораторні, практичні заняття, курсове й дипломне проектування та всі види практик, що може становити 60–66% від загального навчального плану за відповідними спеціальностями та ОКР “бакалавр” [8].

Труднощі викликає той факт, що бакалаврів з різних спеціальностей готують не лише університети, а й коледжі. Третину всіх фахівців ВНЗ продовжують випускати за освітньо-кваліфікаційним рівнем “спеціаліст”. У 2005 р. серед випускників ВНЗ III–IV рівнів вони становили 36,8%.

Введення в 1994/95 н. р. освітньо-професійних програм за ступеневою підготовкою “бакалавр”, “магістр” значно конкретизувало цілі, завдання, зміст *практичної підготовки* майбутнього фахівця, але концепція практичної підготовки майбутнього фахівця як суттєва складова професійної освіти потребує доопрацювання та широкого обговорення серед фахівців вищої освіти й провідних фахівців виробництва. У 2010 р. було зроблено спробу більш конкретно з'ясувати позиції з підготовки майбутніх фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”, про що свідчать такі нормативні документи, як: Наказ МОН “Про затвердження Програми організації підготовки магістрів в Україні” від 02.03.2010 р. № 165 ; Наказ МОН “Про Концепцію організації підготовки магістрів в Україні” від 10.02.2010 р. № 99. Але дію цих документів тимчасово призупинено.

Освітню й практичну підготовку майбутніх фахівців за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем відображено в освітньо-професійній програмі (ОПП), яка є галузевим нормативним документом, де визначено нормативний термін та зміст навчання, нормативні форми державної атестації, встановлено вимоги до змісту, обсягу й рівня освіти та професійної підготовки майбутнього фахівця певної спеціальності. Освітньо-професійна програма підготовки магістра включає поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну, психолого-педагогічну, спеціальну та практичну підготовку. Система стандартів вищої освіти України тісно пов'язана з Державними стандартами, такими як: класифікація видів науково-технічної діяльності ДК 015-97, класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2005, Національний класифікатор професій ДК 003-95 [4].

До 2004 р. було розроблено галузеві стандарти на більшість спеціальностей (бакалавр – 90%, спеціаліст – 85%, магістр – 70%). На жаль, досі ця робота повністю не завершена, хоча вона має важливе значення для забезпечення високої якості освіти (Б. Корольов).

Ступеневість вищої освіти полягає в здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів фахівців на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти та може бути реалізована як через безперервну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступеневості.

Практична підготовка студентів – обов'язковий компонент освітньо-професійної програми для здобуття відповідного кваліфікаційного рівня, формування професійних навичок і вмінь студентів та успішного здійснення професійної діяльності; суттєва складова професійного становлення майбутнього фахівця та його професіоналізму, що здійснюється на провідних сучасних підприємствах і в організаціях різних галузей господарства, науки, освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі та державного управління [5].

Головною метою практичної підготовки майбутніх фахівців, наприклад, педагогічного профілю є розширення, поглиблення та систематизація професійно орієнтованих знань, формування й закріплення умінь та навичок роботи із суб'єктом пізнання (дитина, учень, вихованець, студент) на реальному виробництві (дошкільний заклад, загальноосвітня школа, технікум, університет, підприємство, виробництво), виховання професійного інтересу, формування професійної мотивації до обраної майбутньої спеціальності.

Практична підготовка студентів здійснюється на принципах нормативності, безперервності, послідовності, системності та результативності. Система принципів практичної підготовки майбутніх фахівців поширюється на всю галузь спеціальностей. Принципи практичної підготовки пов'язані з функціями, які ми розглянемо нижче [3].

Принцип нормативності відображає дотримання вищими навчальними закладами різних форм власності Закону України “Про вищу освіту”, трудового законодавства України (нормативний розрахунок кількості годин на тиждень, заборона використання канікулярного часу студентів), Положення “Про ступеневу освіту”, Положення МОНУ “Про організацію науково-

дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах”, методичних рекомендацій до складання програм практики студентів вищих навчальних закладів України (Київ, 1996 р.); розробку нормативно-регуляторних основ окремих ВНЗ: Положення про організацію і проведення практики студентів ВНЗ, кафедральні програми педагогічної практики студентів; дотримання вимог ОКХ (освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників ВНЗ) за відповідним напрямом фахової підготовки; нормативно-правову базу освіти: Положення “Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах” тощо.

Принцип безперервності відображає взаємоузгодження навчальних планів підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів за цілями та завданнями.

Принцип системності передбачає поєднання між собою суттєвих елементів практичної підготовки на основі координації як на горизонтальному рівні (за окремим освітньо-кваліфікаційним рівнем, наприклад, бакалавр), так і на основі координації вертикального рівня: бакалавр – магістр.

Практична підготовка майбутніх фахівців виконує ряд функцій: адаптаційну, навчальну, виховану, розвивальну тощо.

Адаптаційна функція виявляється в тому, що студент не тільки знайомиться з різними видами навчально-виховних закладів і організації роботи в них, а й звикає до ритму педагогічного/виробничого процесу, починає орієнтуватися в системі професійних відносин і зв'язків.

Навчальна функція – це формування основних умінь та навичок, розвиток професійного мислення, спеціальних здібностей, що дає можливість майбутньому фахівцю переходити з ідеальних уявлень у систему реальних установок і поглядів.

Виховна функція. Велике значення має загальна атмосфера у ВНЗ, його ставлення до практичної підготовки, студентів та стилю керівництва з боку професорсько-викладацького складу кафедри ВНЗ. Саме під час практичної підготовки майбутній фахівець може реально навчитися робити й сприймати суб'єкта свого впливу таким, яким він є, виробити в себе терпіння, витримку, відповідальність.

Розвивальна функція. Під час практичних вправлень формуються й розвиваються педагогічні здібності студента-практиканта, виробляються компенсаційні уміння, якщо якісь спеціальні здібності в майбутнього фахівця розвинені слабше. Студент розвивається як в особистісному, так і в професійному плані. Він привчає себе думати й діяти як майбутній професіонал, а не просто орієнтуватися на здоровий глузд та обмежений життєвий досвід.

Діагностична функція. Під час практичної підготовки майбутній фахівець може оцінити власний стан у спілкуванні зі студентами, викладачами, деканатом ВНЗ. У педагогічній діяльності виявляються особистісні та професійні якості майбутніх викладачів, які, наприклад, навчаються за спеціальністю “Педагогіка вищої школи”. Якщо студент нехтує практичною підготовкою, безвідповідально ставиться до виконання цілей і завдань, потребує постійного контролю з боку керівника практики, то можна говорити про професійну непридатність до здійснення майбутньої діяльності.

Але на втілення принципів і функцій практичної підготовки майбутнього фахівця впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники, до яких належать:

- зміни умов господарювання для підприємств, які є базою для практичної підготовки майбутніх фахівців;
- недотримання спільних угод у системі “виробництво – ВНЗ” про оплату бази практики студентів;
- небажання співробітників підрозділів підприємства нести персональну відповідальність за якість підготовки майбутніх фахівців;
- негативний досвід співробітництва зі студентами-практикантами, які виконували свої обов'язки на підприємстві;
- різні критерії та показники практичної результативності й практичної підготовки майбутніх фахівців в умовах ВНЗ [5].

Цикл практичної підготовки майбутнього фахівця, який зазначений в ОПП, конкретизується в навчальних планах відповідної спеціальності як вид практик: навчальної (з відривом і без відриву від навчання у ВНЗ) та виробничої, тобто практична підготовка може бути умовно поділена на дві великі складові: практична підготовка в умовах ВНЗ та практична підготовка в умовах виробництва. Практична підготовка як практика є чуттєво-предметною діяльністю особистості й може бути поділена на:

- матеріально-виробничу;
- суспільно-політичну;
- науково-експериментальну;
- організаційно-управлінську, що має свої назви в навчальних планах за різними спеціальностями: виробнича, художня, управлінська, технологічна, спортивна, педагогічна тощо.

Аналіз та вивчення Положень про організацію практичної підготовки майбутніх фахівців за різними спеціальностями доводить, що до циклу практичної підготовки входять різні *види практик*, які мають свої цілі, завдання та очікувані практико-орієнтовані результати. Види практик у різних спеціальностей/спеціалізацій мають різну кількісну та якісну характеристику, яка залежить від специфіки майбутньої професійної діяльності, від окремого розуміння суб'єктами цілей і завдань практик та їх реалізації.

Основною метою практики є оволодіння змістом, методами, формами, засобами організації власної професійної праці в обраній галузі. На підставі освітньої (методологічної, теоретичної, методичної) і практичної (лабораторні, практичні заняття, курсове проектування, дипломування) підготовки майбутній фахівець оволодіває професійно орієнтованими вміннями, навичками, компетенціями та професійною компетентністю, що сприяє успішному здійсненню висококваліфікованої праці на виробництві в майбутньому [9].

Відповідно до ст. 6 Закону України “Про вищу освіту”, бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо *узагальненого об'єкта* праці (діяльності), достатні для вико-

нання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [1].

Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) *інноваційного характеру* певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Можна погодитися з позицією дослідника Р. Шаран, що “інноваційний характер певного рівня професійної діяльності” призводить до невизначеності статусу магістрів і спеціалістів загалом і одне щодо одного, що, у свою чергу, викликає труднощі під час складання освітньо-професійних програм, а при працевлаштуванні фахівців рівня магістр не збігається його практична підготовка з професійним функціоналом [10].

Якщо зробити спробу узагальнити та класифікувати види практик за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр”, то виникає така орієнтовна характеристика: ознайомлювальна, навчально-виробнича, виробнича, науково-дослідна, педагогічна, навчальна.

За освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр” існують такі види практики, як: виробнича, науково-дослідна, науково-виробнича, науково-педагогічна, професійно орієнтовна, організаційно-управлінська.

Такий вид практичної підготовки, як переддипломна практика, студенти проходять на випускних курсах безпосередньо на виробництві, де проходить збір статистичних матеріалів та виконується кваліфікаційна/дипломна робота майбутнього фахівця [6].

Перелік видів практик, таких як науково-дослідна, науково-виробнича, науково-педагогічна, науково-асистентська, свідчить про ухил підготовки студентів магістратури до здійснення наукової діяльності в межах практики.

Різні види практичної підготовки майбутніх фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр”, “магістр” мають такі форми організації практичної підготовки: у складі групи, групова, у складі бригади, індивідуальна, на самотійному робочому місці/посаді.

Основні форми керівництва практичною підготовкою майбутніх фахівців: інструктаж (настановчий, заключний, поточний); консультація (групова, індивідуальна).

Форми підсумкового керівництва практичною підготовкою майбутніх фахівців: звітна документація, підсумкова конференція, диференційований залік, кваліфікаційна робота.

Висновки. Отже, ми бачимо відмінності в підготовці бакалавра та магістра за напрямками підготовки та спеціальностями ВНЗ. Така розгалужена класифікація навчальних і виробничих практик наводить на думку про нечітке співвідношення практичної підготовки за циклами навчання та реальними потребами суспільства й вимогами ринкової економіки. Вищий навчальний заклад намагається (про що свідчать назви практичної підготовки/ практик) бути впливовим інструментом реформування сучасної економіки, забезпечи-

ти зв'язок з бізнесом та відповідати завданням розвитку суспільства, але це не зовсім так. Переорієнтація практичної підготовки майбутніх фахівців з безпосередньою участю виробників та їх кваліфікаційних вимог до випускника ВНЗ дала б змогу наблизити ВНЗ до потреб суспільства, регіонального розвитку та зробити навчальний заклад ефективним інструментом стандартизації практичної підготовки майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

1. Про вищу освіту : Закон України // Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К. : Видавничий ДІМ “Ін Юре”, 2003. – С. 264–335.
2. Лігоцький А.О. Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні (теоретико-методологічний аспект) : автореф. дис. ...д-ра пед. наук. / А.О. Лігоцький ; АПН України ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1998. – 36 с.
3. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі / В.М. Нагаєв. – К. : Центр начальної літератури, 2007. – 232 с.
4. Національний класифікатор ДК 003:2005. – “Класифікатор професій” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vobu.com.ua/ua/info/classproff/index.html.
5. Островський К.С. Підготовка фахівців в Україні: проблеми, перспективи на порозі третього тисячоліття / К.С. Островський. – Хмельницький, 2002. – 346 с.
6. Педагогіка вищої школи : словник-довідник / [упор. О.О. Фунтикова]. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2007. – 404 с.
7. Петренко В.Л. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи вищої освіти / В.Л. Петренко // Вища освіта: інформаційний вісник. – 2003. – № 10. – С. 82.
8. Сисоєва С.О. Проблеми професійної педагогіки та виховання : зб. наук. пр. / С.О. Сисоєва. – К., 1998. – С. 64.
9. Смирнов В.П. Стандарти професійного образования: типы, структура, оценки качества. Сравнительный анализ зарубежной и российской практики / В.П. Смирнов, И.П. Смирнов. – М., 2001. – 146 с.
10. Шаран Р.В. Проблема стандартизації програм підготовки магістрів інформаційних технологій у вищій школі України [Електронний ресурс] / Р.В. Шаран. – Режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/rus/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_autors_sharan_rv/.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2014.

Фунтикова О.А. Практика как составляющая практической подготовки будущих бакалавров и магистров

Статья посвящена вопросам унификации и стандартизации практической подготовки будущих специалистов в условиях вузов с учетом потребностей производства. В ходе реформирования высшего образования был осуществлен переход к принципиально иной системе подготовки бакалавров и магистров. Содержание практической подготовки бакалавров, магистров не очень четко определено в методических материалах, о чем свидетельствует анализ разных видов практик как составляющей практической подготовки в институтах, университетах, колледжах.

Ключевые слова: *практическая подготовка, будущий специалист, принципы практической подготовки, функции практической подготовки, стандарты практической подготовки.*

Funtikova O. Practice as part of training future bachelors and masters

This article deals with the system of practical training of future specialists at universities. Practical training has an important place in the curriculum, there are appropriate types of practice and its classification.

In the modern period during the reform of higher education the transition was made to the step system of education of future highly skilled specialists. Continuing training students for the qualification of a "Specialist", universities have started to prepare Bachelors and Masters according to the models of Western universities. The status of practical training of each level, including Bachelor's and Master's degrees is not well defined in the curriculum, as evidenced by the content of practical training at institutes, universities and colleges. Besides Bachelors of different specialties are prepared not only at universities but also at colleges. In addition, the third part of all universities continue to prepare professionals for the qualification of a "Specialist": in 2005 among graduates of universities of III - IV accreditation levels there were 36.8%.

Analysis of the literature indicates negative factors that hinder the efficiency and effectiveness of the practical training of future specialists at universities for education and skill levels of Bachelor's and Master's degrees. Accordingly, the problem is arising, namely the lack of a common classification of continuous standardization and practical training of future specialists in effect on the study of criteria, parameters, diagnostics, as well as practice - oriented results of training students for future professional activities. According to this problem there are necessary tasks: to analyze scientific literature for the study of the theoretical foundation of the practical training of future professionals and the content of practice, provide the classification and the reasons for them.

Key words: *practice, practical training of students.*